

De morele aanvaardbaarheid van het houden en doden van dieren
voor humane consumptie
Een analyse op basis van het concept van morele status

Bachelorscriptie Wijsbegeerte
Universiteit Utrecht
Hilda de Koning-Timmer
Begeleider: dr. J.M.G. Vorstenbosch
Juli 2012

<i>INHOUD</i>	blz
Inleiding	3
Vier verschillende opvattingen van morele status	4
De morele status volgens Warren en Singer	6
Bespreking van de morele status van Warren en Singer	13
De 'Life As Is' View	18
Conclusie	20
Literatuur	21

Inleiding

Terwijl in de Consumenten Gids van juni 2012 verzucht wordt, dat wij veel te weinig groenten eten lijkt het vegetarisme steeds meer aanhang te krijgen. Het aantal 'vleesdagen' neemt volgens het LEI af en de vleesconsumptie blijft constant¹, maar onvermeld blijft of daar vis of zuiveldagen voor in de plaats zijn gekomen. Omnivoren worden meer en meer door overtuigde vegetariërs ter verantwoording geroepen.

In hun ambitie om mensen te overtuigen vegetariër te worden, worden anekdotische gruwelverhalen als exemplarisch gepresenteerd; worden de effecten van vleesconsumptie aangedikt en worden zelfs vaak aperte onjuistheden gebezigd. *Eating Animals* van Jonathan Safran Foer² is zo'n moreel manifest om af te zien van de consumptie van dierlijke producten. Zijn aanpak doet, net als bij de Brent Spar affaire, voor mij afbreuk aan de geloofwaardigheid van pleidooien voor vegetarisme.³ Desalniettemin heeft hun eindeloze herhaling wel effect en bereikt een steeds grotere groep volgelingen. Ik, als overtuigd omnivoor, voel me daar niet prettig bij.

Ik zal me in deze scriptie richten op de vraag of een verplichting tot vegetarisme volgt uit de morele status van het dier.

Ik zal verdedigen dat het consumeren van dierlijke producten op basis van de morele status van het dier te verantwoorden is. Hiervoor zal ik proberen aan te tonen dat de verplichting tot een vegetarisch/veganistisch⁴ dieet welke Warren en Singer uit hun opvatting over de morele status van het dier afleiden onvoldoende door hen wordt onderbouwd en gebaseerd is op een onjuiste beoordeling van de huidige situatie. Dan zal ik proberen te verdedigen dat een morele status voor landbouwhuisdieren welke is afgeleid uit hun fysieke en mentale eigenschappen niet leidt tot de verplichting tot een vegetarisch dieet maar wel tot de verplichting om de veehouderij zodanig in te richten dat in voldoende mate aan die fysieke en mentale eigenschappen tegemoet wordt gekomen.

Ik zal beginnen met een overzicht van de verschillende opvattingen van morele status aan de hand van Warrens *Moral Status, Obligations to Persons and Other Living Things*.⁵ Daarna volgt een beschrijving van de morele status zoals Warren en Singer die invullen. Ik richt me hier speciaal op de aspecten die relevant zijn voor een verplichting tot een vegetarisch dieet. Ook hier baseer ik me weer op *Moral Status* van Warren. Aangezien

---

¹http://www.lei.wur.nl/NL/nieuwsagenda/nieuws/Verschuivend_consumptiepatroon_krijgt_weinig_aandacht_van_overheden.htm

² Jonathan Safran Foer, *Dieren Eten*, oorspronkelijke titel 'Eating Animals' vertaald door Otto Biersma en Onno Voorhoeve, Amsterdam: Ambo, 2009

³ Er is een zekere parallel met het betoog van Greenpeace rond het afzinken van de Brent Spar. Volgens Greenpeace waren er nog tonnen schadelijke stoffen aan boord. Later onderzoek door Norske Veritas toonde aan dat Greenpeace deze gegevens met een factor 1000 had overdreven, waarschijnlijk bewust. Niet alleen Shell leed door de campagne van Greenpeace imago schade maar ook Greenpeace zelf.

http://nl.wikipedia.org/wiki/Brent_Spar (30-04-2012)

⁴ Veganisten zien af van alle dierlijke producten, vegetariërs gebruiken wel melkproducten (lacto-vegetariër) of eieren (ovo-vegetariër), of beide. In 2010 was 1% van de wereldbevolking veganist. In Nederland zijn 16.000 veganisten en 750.000 lacto-ovo-vegetariërs, resp. 1‰ en 4½ % van de Nederlandse bevolking. <http://www.clubgreen.nl/vraag/Veganistisch-eten.html> en <http://nl.wikipedia.org/wiki/Veganisme> en http://kook.rubriek.nl/eten&drinken/vegetarische_voornemens.php (geraadpleegd 20-06-2012)

⁵ Mary Anne Warren, *Moral Status, Obligations to Persons and Other Living Things*, Oxford: Oxford University Press, 1997

Warren gebruik maakt van de visie van Peter Singer en juist zijn mening in het debat over vegetarisme dominant is zal ik, als zij een aspect van Singer's opvatting niet of anders vermeld, haar beschrijving aanvullen met de beschrijving van Singer zelf uit zijn *Practical Ethics*.⁶

Dan zal ik de posities van Warren en Singer bespreken. Ik zal daarbij aangeven wat hun sterke punten zijn maar ook waarin ze mijns inziens tekort schieten.

Als laatste presenteer ik mijn gedachten: de 'Life As Is' View⁷ waarbij ik probeer de sterke punten van Warren en Singer over te nemen en de zwakke te voorkomen. In deze visie zijn het uitgangspunt het onuitgesproken sociale contract tussen mens en dier en dit plaats ik binnen 'life as is'. De morele status van het gehouden dier wordt afgeleid uit zijn fysieke en mentale eigenschappen. Hieruit volgen verplichtingen voor de mens ten aanzien van de inrichting van de veehouderij. Als hieraan wordt voldaan dan is mijns inziens een dieet met dierlijke producten niet problematisch. In de conclusie volgen mijn belangrijkste bevindingen.

Vier verschillende opvattingen van morele status

Warren geeft vier opvattingen van morele status, dit zijn de Life Only View, de Sentience Only View, de Personhood Only View en de Relations Only View. Van de laatste twee geeft ze twee varianten.

De Life Only View

In de Life Only View is het enige criterium voor morele status dat het een levend organisme betreft. Alle levende organismen hebben daarmee dezelfde volledige⁸ morele status. Levenloze dingen hebben geen morele status. Deze visie werd door Albert Schweitzer gedeeld.

Een consequentie van deze visie is dat je morele zorg hebt voor alle levende dingen, ook de eencellige organismen. Aangezien je toch iets moet eten, voel je je altijd schuldig.⁹

De Sentience Only View

In de Sentience Only View is sentience, het voelend vermogen, het enige criterium voor een volledige morele status. Voelend vermogen wil zeggen dat wezens het vermogen hebben om pijn en plezier te ervaren. Alle sentience dieren hebben in deze opvatting dezelfde volledige morele status als de mens. Wezens zonder sentience hebben geen morele status.¹⁰

---

⁶ Peter Singer, 'Practical Ethics' in *The Animal Ethics Reader*, eds. Susan J. Armstrong en Richard G. Botzler, New York: Routledge, 2003, blz. 33-44

⁷ 'Life As Is' refereert naar het dynamisch model van Niko Tinbergen, waarin hij gedrag verklaart als het mechanisme van het dier om van de 'Istwert' ('As is' in het Engels) naar de 'Sollwert' te komen.

⁸ Warren, *Moral Status*, blz 21, Warren onderscheidt verschillende typen van morele status welke verschillende verplichtingen voor morele agenten tot gevolg hebben. Blz 183: Een volledige morele status betekent dat de entiteit over het volledige pakket aan morele rechten beschikt, inclusief het recht op leven en vrijheid.

⁹ Ibid. blz 24, 33

¹⁰ Ibid. blz 51

Peter Singer ondersteunt deze visie. Volgens Singer kunnen geldige morele claims worden afgeleid uit één principe: het principe van gelijke consideratie/afweging van belangen van alle voelende wezens.¹¹

Dit betekent overigens niet dat we een gelijke morele waarde aan het leven van voelende wezens moeten geven. Het leven van personen (dat zijn voelende wezens die zelfbewust zijn en rede/verstand hebben) is voor Singer meer waard dan de levens van niet-personen.¹²

Een consequentie van deze visie is dat we vegetariër moeten worden, hoewel de theorie van Singer het eten van dieren wel toestaat mits deze niet hebben geleden.¹³

De Personhood Only View

In de Personhood Only View is het persoon-zijn het enige criterium voor een volledige morele status. Voor de invulling van deze view is belangrijk wat onder persoon wordt verstaan.

De Personhood Only View van Immanuel Kant.

Volgens Kant is de morele wet, die in ons is, wat ons tot personen maakt. Personen zijn de enige entiteiten die morele waarde hebben, en alleen personen hebben morele verplichtingen. Bovendien zijn personen de enige entiteiten naar wie morele agenten verplichtingen hebben. Naast voelende dieren zijn ook menselijke kinderen en geestelijk gehandicapte mensen uitgesloten van morele status.

Een consequentie van deze visie is niet dat we wreed mogen zijn tegen voelende dieren, maar dit is een verplichting naar andere personen, niet naar deze dieren.¹⁴

De Personhood Only View van Tom Regan.

Regan hanteert het begrip 'Subject-of-a-Life. Dit zijn wezens die naast bewuste ervaringen bepaalde mentale en gedragsvermogens bezitten zoals overtuigingen en wensen, geheugen en een idee van toekomst en van de eigen toekomst. Regans subjects-of life hebben veel van dezelfde mentale en gedragsvermogens als de personen van Kant maar dan zonder het rationele morele agentschap. Volgens Regan hebben minimaal alle zoogdieren van een jaar of ouder deze mentale vermogens. Vanwege de inherente waarde van deze subjects-of life kent Regan aan hen dezelfde morele status en rechten toe als Kant aan de morele agenten.¹⁵

---

¹¹ Ibid. blz 65: "All valid moral claims can be derived from a single principle: the principle of equal consideration of interests. This principle requires that the comparable interests of all sentient beings be given equal weight in our moral deliberations."

¹² Ibid. blz 69: "we need not always place an equal moral value upon their lives. He says that the lives of persons – sentient beings that are self-aware and capable of reason – are more valuable to them than are the lives of beings that are not persons."

¹³ Ibid. blz 69: "From the principle of equal consideration, Singer concludes that most human beings ought to be vegetarians. [...] while it may be morally permissible on Singer's theory to eat animals that have had reasonably good lives and have been killed humanely"

¹⁴ Ibid. blz 96: "While we are morally obliged not to be cruel to sentient animals that are not persons, this is not an obligation to these animals, but rather to other persons."

¹⁵ Ibid. blz 107-109: "The moral status that Regan claims for all subjects-of-life is similar to that which Kant claims for all rational beings"

Een consequentie van deze view is dat subjects-of-a-life nooit mogen worden gedood voor voedsel of anderszins mogen worden gebruikt voor doeleinden die verwerpelijk zouden zijn als ze mensen waren.¹⁶

De Relation Only View

In de relatie only view hangt de morele status van een entiteit volledig af van zijn relationele eigenschappen. Zijn intrinsieke eigenschappen (leven, voelend vermogen, persoon-zijn) zijn irrelevant.

De Relatie Only View van J. Baird Callicott.

Het gaat Callicott om sociale relaties. Alle morele verplichtingen volgen uit het feit dat we leden zijn van gemeenschappen.¹⁷

Huisdieren en landbouwhuisdieren zijn niet alleen maar lid van onze biologische samenleving, maar ook van onze sociale gemeenschap. Ze hebben een legitieme aparte morele status vanwege hun huidige en historische rol in onze gemengde samenleving.¹⁸ Een consequentie van deze view is dat we (landbouw)huisdieren moeten behandelen als leden van een gemengde sociale gemeenschap waar een onuitgesproken sociale contract tussen mens en dier geldt.

Als dit onuitgesproken sociale contract niet wordt geschonden dan is het slachten van dieren voor voedsel niet afkeurenswaardig.¹⁹

De Relatie Only View van Nel Noddings.

Noddings gaat het om de zorgrelatie. De zorgrelatie is de basis voor alle menselijke verplichtingen. In deze opvatting hebben we alleen verplichtingen naar wezens voor wie we psychologisch in staat zijn te zorgen en die op hun beurt zich bewust zijn van deze zorg en daarop reageren.²⁰ Aangezien onze affectieve houding ten opzichte van dieren en diersoorten persoonlijk is zijn de morele verplichtingen persoonlijk en diersoort afhankelijk.²¹ Dit neemt niet weg dat de meeste mensen op natuurlijke wijze reageren op pijnsignalen van dieren, mits deze voldoende met onze pijnsignalen overeenkomen. Een consequentie van deze view is enerzijds dat we dieren niet onnodig pijn mogen doen,²² en anderzijds dat een mens alleen morele verplichtingen heeft naar dieren waarmee hij een affectieve relatie kan hebben. Daarmee is het niet verplicht voor mensen die geen affectieve relatie met deze dieren hebben om vegetariër te zijn.²³

De morele status volgens Warren en Singer

De morele status

---

¹⁶ Ibid. blz 111

¹⁷ Ibid. blz 124

¹⁸ Ibid. blz 129

¹⁹ Ibid. blz 129: "The animal-welfare ethic of mixed community... would not censure using draft animals for work or even slaughtering animals for food so long as the keeping and using of such animals was not in violation ... of a kind of evolved and unspoken social contract between man and beast."

²⁰ Ibid. blz 123

²¹ Ibid. blz 140

²² Ibid. blz 141: "We are therefore obliged not to inflict pain upon any animal without good reason. This obligation is not based upon the utilitarian principle, but upon the human capacity for empathic response"

²³ Ibid. blz 142: "becoming a vegetarian may be ethically obligatory for those whose emotional responses to animals are incompatible with meat eating, but it is not obligatory for those who are not so affected."

Een morele status is volgens Warren een middel om te specificeren naar welke entiteiten we morele verplichtingen hebben en wat deze verplichtingen zijn.²⁴ Volgens Warren zijn we morele agenten en delen we morele principes. Deze principes zijn alleen bruikbaar als ze door goed geïnformeerde en bedachtzame mensen worden gedeeld.²⁵

Warren gaat uit van een multi-criterium aanpak: een toereikende invulling van morele status moet uit een aantal verschillende, maar wel gerelateerde principes bestaan en moet de eigenschappen van leven, voelend vermogen en persoon-zijn bevatten en het lid zijn van een sociale gemeenschap. Bovendien moet een morele theorie consistent zijn met de common sense moraliteit.²⁶

De eigenschap van leven binnen de morele status

Volgens Warren is het praktisch onmogelijk om volgens de Life Only View te leven. Je zult planten of dieren moeten eten. Respect voor leven is deugdzaam, zolang het maar niet vereist is dat alle vormen van leven gelijk respect verdienen.²⁷

Uit 'leven' ontwikkelt ze haar eerste principe.

Principe 1: Het Respect voor Leven

Levende wezens mogen niet worden gedood of anderszins geschaad zonder goede reden, waarbij de overige principes niet worden geschonden. (NB de overige principes volgen nog).²⁸

De eigenschap van voelend vermogen binnen de morele status

Warren behandelt de visie van Singer. Deze stelt dat alleen voelende dieren belangen kunnen hebben. Zij zijn per definitie de enige entiteiten die lijden en plezier kunnen ervaren.²⁹ Singer is een anti-speciesist. Speciesisme is een zonde net zoals racisme. Als je de filosofische basis van de morele gelijkheid van mensen begrijpt dan begrijp je ook dat het principe van gelijke consideratie/afweging van belangen voor alle voelende wezens geldt en niet alleen voor mensen.³⁰

Vanuit dit principe concludeert Singer dat de meeste mensen vegetariër moeten worden want er zijn voldoende alternatieven voor vlees voorradig en onze voorkeur voor een niet-vegetarisch dieet komt voornamelijk voort uit het feit dat we vlees lekker vinden. Maar vlees lekker vinden is geen voldoende groot belang om de belangen van dieren te

---

²⁴ Ibid. blz 9: "The concept of moral status is a means of specifying those entities towards which we believe ourselves to have moral obligations, as well as something of what we take those obligations to be."

²⁵ Ibid. blz 13: "As reasoning beings who are highly social, we must have shared moral principles. To be useful, a moral principle must [...] also be consistent with the strongly held moral convictions of well-informed and thoughtful persons."

²⁶ Ibid. blz 20-21: "Any satisfactory account of moral status must be a multi-criterial one, comprising a number of distinct but related principles. [...] that the criteria of moral status must include both certain intrinsic properties including life, sentience and personhood; and certain relational properties [...] being part of a particular social [...] community [...] a moral theory must be reasonably consistent with the common (and good) sense judgments that initially give rise to philosophical reflection on morals."

²⁷ Ibid. blz 49

²⁸ Ibid. blz 182

²⁹ Ibid. blz 67: "This is essential the point that Singer is making when he says that only sentient beings can have interests."

³⁰ Ibid. blz 68

overrulen. De theorie van Singer staat het eten van dieren wel toe mits deze niet hebben geleden.³¹

In *Practical Ethics* stelt Singer dat naast dit lekker vinden van vlees ook het omnivoor zijn van de mens geen voldoende groot belang is om het belang van dieren te overrulen. Dit argument zou alleen opgaan als we nog zouden jagen. Maar nu produceren we massaal dieren en dit heeft niets meer met natuur te maken. Bij carnivoren ligt dat anders. Zij kunnen alleen aan voedsel komen door andere dieren te doden. Bovendien kunnen carnivoren niet reflecteren over alternatieven; ze kunnen geen verantwoordelijkheid dragen voor wat ze doen. De mens kan dat wel.³²

Warren is het met de conclusie van Singer eens: de meeste mensen kunnen een bevredigend leven leiden zonder dat ze dierlijke producten nuttigen die op onmenselijke wijze zijn geproduceerd.³³

Maar er kleven volgens Warren ook ernstige bezwaren aan Singer's visie. Het eerste bezwaar is het bezwaar van de mensenrechten. Het menselijk individu wordt vergeten; het recht op leven van een mens mag nooit worden opgeofferd, hoeveel anderen er ook van mogen profiteren. Volgens Warren zijn er juist gegronde redenen om mensen sterkere rechten toe te kennen dan uit het principe van gelijke afweging kan worden afgeleid.³⁴ Het tweede bezwaar richt zich op het dilemma van de vergelijkbare belangen. Het gelijke afwegingsprincipe is niet te verzoenen met de eisen van praktische noodzaak. Volgens Warren betekent het principe van gelijke afweging van belangen voor Singer niet dat we een gelijke morele waarde aan het leven van voelende wezens moeten geven. Het leven van personen, zijnde voelende wezens die zelfbewust zijn en rede/verstand hebben is meer waard dan het leven van niet-personen. Het doden van een persoon is in principe veel verwerpelijker dan het doden van een muis (die Singer volgens Warren niet als persoon beschouwt).³⁵ Dit betekent niet dat het doden van een muis nooit moreel fout is; als de totale hoeveelheid geluk wordt verminderd is het in die mate moreel onwenselijk, stelt Warren.

---

³¹ Ibid. blz 69: "liking the taste of meat does not constitute an interest strong enough to override the interests of animals in avoiding pain and suffering. While it may be morally permissible on Singers theory to eat animals that had reasonably good lives and have been killed humanely it is difficult for most people to obtain meat produced without the infliction of substantial pain and suffering."

³² Singer, 'Practical Ethics', blz 41 "non-human animals are not capable of considering the alternatives open to them, or reflecting on the ethics of their diet. Hence it is impossible to hold the animals responsible for what they do[...] the factual mistake lies in the assumption that our own consumption is part of the natural evolutionary process. This might be true of a few primitive cultures that still hunt for food, but it has nothing to do with the mass production of domestic animals in factory farms."

³³ Warren, *Moral Status*, blz. 71 "most people can lead satisfactory lives without consuming animal products that are produced in inhumane ways."

³⁴ Ibid. blz 78: "as I argue in Chapter 4, there are sound reasons for upholding stronger rights for human beings than can be derived from the principle of equal consideration".

³⁵ Ibid. blz 69: "we need not always place an equal moral value upon their lives. He says that the lives of persons – sentient beings that are self-aware and capable of reason – are more valuable to them than are the lives of beings that are not persons. This is because only persons can conceptualize their own future and consciously desire to go on living. While the great apes and some other non-human animals (cetaceans, cats, dogs and pigs) may be persons, mice and other small-brained animals probably are not. [...] killing a person is inherently worse than killing a mouse. "

Singer geeft dit in zijn *Practical Ethics* anders weer. Hij legt de grens niet bij muizen en andere dieren met beperkte herseninhoud, maar tussen zoogdieren en overige voelende dieren als vogels. Singer heeft het ook over de voelende wezens die zelfbewust zijn. Dit zijn volgens hem dieren die zichzelf beschouwen als unieke wezens met een verleden en een toekomst. Zelfbewuste dieren mogen we volgens Singer niet doden omdat we ook permanent intellectueel gehandicapte mensen met een vergelijkbaar mentaal vermogen als deze dieren niet mogen doden.³⁶ Het verbod op doden van zelfbewuste dieren geldt volgens Singer zeker voor de grote mensapen en vervolgens trekt hij dit door naar walvissen, dolfijnen, honden, katten, varkens, runderen, schapen, enz. en wellicht moeten we dat doortrekken naar alle zoogdieren. Het doden van deze zoogdieren door de mens is verboden, ook als dit doden pijnloos gebeurt.

Anders ligt het bij kippen. Kippen zijn wellicht niet zelfbewust. Het doden van niet-zelfbewuste dieren leidt alleen tot een verlies aan niet genoten geluk. Met het vervangingsargument kan het verlies aan geluk worden goedge maakt door een ander dier daarvoor in de plaats te laten komen. De ene kip wordt vervangen door een andere.³⁷

Het vervangingsargument van Singer dat voor de niet-persoons dieren geldt is voor Warren onvoldoende. Bij het bewerken van het land zal de boer veel meer levens (kleine invertebraten zoals spinnen, insecten) vernietigen³⁸ dan dat hij mensen voedt. Er is geen reden om aan te nemen dat deze levens worden vervangen en we kunnen niet aannemen dat het geluk dat het voedsel de mensen geeft, opweegt tegen het verlies aan genoten geluk van de omgekomen dieren.

Maar, zegt Singer, het leven van niet-persoons dieren heeft minder waarde dan van personen. Warren vraagt zich af hoeveel minder waarde Singer daarmee bedoelt. Hoeveel waarde moeten we aan het leven van deze voelende dieren geven. Soms lijkt Singer te stellen dat alleen zelfbewuste dieren een belang hebben in hun voortbestaan en dat daarmee alleen hun levens meetellen in de utilistische berekening.³⁹ Dit bestrijdt Warren: het belang in je voortbestaan hangt niet af van een bewuste wens voor dat voortbestaan, maar van een potentie voor het ervaren van een voordeel. Het lijkt Warren duidelijk dat het dier een belang heeft bij zijn overleven.

---

³⁶ Singer, 'Practical Ethics', blz 42: "Some non-human animals appear to be rational and self-conscious, conceiving themselves as distinct beings with a past and a future. When this is so, or to the best of our knowledge may be so, the case against killing is strong, as strong as the case against killing permanently disabled human beings at a similar mental level"

³⁷ Ibid. blz 43: "A case can also be made, though with varying degrees of confidence, on behalf of whales, dolphins, monkeys, dogs, cats, pigs, seals, bears, cattle, sheep, and so on, perhaps even **at a point at which it may include all mammals** . [...] when we are not dealing with beings aware of themselves as distinct entities, the wrongness of painless killings derives from the loss of pleasure it involves [...] It is at least arguable that no wrong is done if the animal killed will, as a result of killing, be replaced by another animal living an equally pleasant life. [...] Let us make the questionable assumption that chickens are not self-conscious. [...] Then the replaceability argument appears to justify killing the birds."

³⁸ Warren, *Moral Status*. blz 79: "what happens when a field is ploughed, planted, and harvested. These eruptions are bound to cause death or injury to an enormous number of spiders, insects, mites, snails, slugs, worms or other small invertebrates."

³⁹Ibid. blz 80: "that only self-aware beings can have any interest in their continued existence. If this stronger claim is true, and if invertebrate animals are not self-aware, then we need not worry about how much their lives are worth in the utilitarian calculus, since their lives as such are worth nothing"

Warren stelt dat invertebraten zoals insecten of spinnen niet aaibaar zijn, minder intelligent of zelfbewust dan zoogdieren, geen oogcontact maken. Kortom: ze wekken veel minder sympathie op bij de mens dan warmbloedige vertebraten.⁴⁰ De invertebraten hebben hun status *alleen* vanuit het voelend zijn. Dit voelend zijn is onvoldoende voor volledige morele status omdat de mens niet kan bestaan zonder haar belang boven dat van deze dieren te stellen; het zou haar eigen voortbestaan in gevaar brengen.⁴¹ Daarom kent de mens deze invertebraten een lagere morele status toe. Sentience alleen blijkt onvoldoende voor volledige morele status. Daarom kan de Sentience Only View als enige basis voor morele status niet waar zijn.

Uit voelend vermogen ontwikkelt Warren wel haar tweede principe.

Principe 2: Anti-Wreedheid

Voelende wezens mogen niet worden gedood of worden onderworpen aan pijn of lijden, tenzij er geen andere mogelijkheid is om het gewenste doel te bereiken die (a) consistent is met de nog volgende principes en (b) belangrijk is voor mensen of andere entiteiten met een sterkere morele status dan die alleen op voelend vermogen is gebaseerd.⁴²

De eigenschap van persoon-zijn binnen de morele status

Een voordeel, volgens Warren, van Kant's Personhood Only View is dat het individuele personen sterkere morele rechten toekent dan het utilisme doet. Er zijn grenzen aan wat personen mag worden aangedaan in de naam van het maximaliseren van utiliteit. Een morele theorie, die een categorisch respect eist voor de morele rechten van individuen sluit beter aan bij de overtuiging van de meeste mensen.⁴³

Warren is het met Kant eens dat een moreel agent het recht op leven en vrijheid niet mag worden ontzegd.⁴⁴ Een probleem bij Kant's visie blijft dat naast voelende dieren ook kinderen en geestelijk gehandicapten worden uitgesloten van morele status.⁴⁵

Een probleem van de visie van Regan is volgens Warren dat alle zoogdieren als gelijken van de mens worden beschouwd; ook plaagdieren als muizen en ratten. Maar stelt ze: die dieren komen ons huis binnen, dragen ziektes en bijten onze kinderen. We kunnen niet met ze overleggen over de onrechtvaardigheid die ze ons aandoen. Dat laatste, het ontbreken van moreel agentschap, maakt dat we ze een andere status toekennen. Als we hun rechten

---

⁴⁰ Ibid. blz 83: "For although they (the small sentient invertebrates) are probably sentient, they lack most of the other features that are apt to lead human beings to ascribe a relatively high moral status to certain animals. Most invertebrates appear to be somewhat less intelligent and self-aware than most birds and mammals. Most are neither cute nor cuddly; and they rarely make eye contact with humans. Consequently, they tend not to arouse human sympathies in the ways that warm-blooded vertebrate animals often do."

Warren betreft hier het grote anatomische verschil met warmbloedige vertebraten niet bij.

⁴¹ Ibid. blz 83-84

⁴² Ibid. blz 182-183

⁴³ Singer betoogt dat de mens samen met alle zoogdieren (rational and self-conscious, conceiving themselves as distinct beings with a past and a future) **niet** mag worden gedood en dus een fundamenteel recht op leven heeft. Hiermee verlaat hij zijn aggregatieve utilistische theorie. De opmerking van Warren dat Kant's Personhood Only View beter aansluit bij de overtuiging van de meeste mensen dan het utilisme doet, is daarmee wel op het utilisme maar niet op Singer van toepassing.

⁴⁴ Ibid. blz 120

⁴⁵ Ibid. blz 96, 101

honoreren dan doet dat schade aan ons welzijn. Een morele theorie die deze opofferingen van ons vraagt is geen serieuze optie voor algemene acceptatie.⁴⁶

Haar conclusie is dat de maximalistische visie van Kant teveel wezens uitsluit terwijl de minimalistische van Regan er teveel insluit.⁴⁷

Uit het persoon zijn ontwikkelt Warren haar derde en vierde principe:

Principe 3: Rechten vanwege Moreel-agentschap

Morele agenten hebben volledige en gelijke morele basisrechten, waaronder het recht op leven en vrijheid.

Principe 4: Mensenrechten

Binnen de grenzen van hun eigen capaciteiten en van het moreel agentschap principe hebben mensen die in staat zijn tot voelend vermogen maar niet tot moreel agentschap, zoals kinderen en zwaar verstandelijk gehandicapten, dezelfde rechten als moreel agenten.⁴⁸

Haar argumentatie voor het mensenrechten principe is dat iemand die lang genoeg afhankelijk is geweest van morele agenten, het persoon-zijn verkrijgt. Ons instinct, verstand en cultuur zorgen ervoor dat de meesten van ons zuigelingen en jonge kinderen als menselijke wezens zien naar wie we dezelfde verplichtingen hebben als naar morele agenten. Ditzelfde geldt, volgens Warren, voor mensen met een verstandelijke handicap. Invoelingsvermogen voor de gehandicapten en voor hun verzorgers zorgt ervoor dat deze mensen over een volledige morele status beschikken. Daarnaast speelt mee dat we ook zelf kwetsbaar zijn en in deze situatie terecht kunnen komen.⁴⁹

Het lid zijn van een sociale gemeenschap binnen de morele status

Callicott formuleert het begrip 'Sociaal contract'. Dit sociaal contract is een virtuele overeenkomst tussen mens en gehouden dier. Hierin is overeengekomen dat dieren niet mogen lijden in de veehouderij, maar ook dat de dieren niet hun natuurlijk gedrag mogen worden belemmerd.⁵⁰

Warren is het eens met Callicott dat vormen van dierhouderij die het sociale contract tussen mens en dier schenden, moreel fout zijn.⁵¹

Noddings maakt volgens Warren morele verplichtingen afhankelijk van invoelend vermogen. Daar is Warren het niet mee eens. Mensen zouden dan worden vrijgesteld van

---

⁴⁶ Ibid. blz, 117: "If rats invade our houses, carrying disease and biting our children, we cannot reason with them, hoping to persuade them of the injustice they do us. We can only attempt to get rid of them. And it is this that makes it reasonable for us to accord them a separate and not equal status. [...] a moral theory that demands such extreme sacrifices is not a serious candidate for general acceptance."

⁴⁷ Ibid. blz 119, 120

⁴⁸ Ibid. blz 183

⁴⁹ Ibid. blz 164-166

⁵⁰ Ibid. blz 129, 130: "factory farming is morally objectionable not just because it causes suffering to animals, but because the practice of confining animals so severely that they are unable to engage in most of their natural behaviours violates an implicit and evolved contract between their kind and ours."

⁵¹ Ibid. blz 130

hun morele verplichtingen. Zulke mensen acht Warren feitelijk onbekwaam voor moreel agentschap.⁵²

Uit het lid zijn van een sociale gemeenschap ontwikkelt Warren haar zesde principe.

Principe 6: Interspecies principe

Binnen de grenzen van principes 1 t/m 5 hebben gehouden dieren een sterkere morele status dan welke gebaseerd zou zijn op hun intrinsieke eigenschappen alleen.⁵³

Overige principes

Naast de genoemde principes formuleert Warren nog twee principes, principe vijf en zeven.

Principe 5: Ecologisch principe

Levende organismen die geen moreel agent zijn maar wel belangrijk zijn voor ecosystemen hebben binnen de grenzen van principes 1 t/m 4 een sterkere morele status⁵⁴ dan welke gebaseerd zou zijn op hun intrinsieke eigenschappen alleen.

Principe 7: Respect principe

Binnen de grenzen van principes 1 t/m 6 en voor zover uitvoerbaar en moreel toegestaan moeten morele agenten respect hebben voor zaken waar anderen een morele status aan toekennen.

Aangezien Warren deze twee principes niet bij haar argumenten voor een vegetarisch dieet betreft zal ik deze niet verder behandelen.

Toepassing van de morele statusopvatting, de zeven principes van Warren, op de morele verplichting voor een vegetarisch dieet

Warren stelt dat niet alle dieren gelijke morele status hebben. De meeste dieren zijn geen morele agenten. Ze vertonen wel sociaal gedrag, vertrouwen elkaar, hebben affectie en zijn trouw naar elkaar. Om moreel agent te zijn echter moet je je niet laten leiden door instincten, maar handelen vanuit morele begrippen, geleid door redeneringen. Daarvoor moet je een taal ter beschikking hebben, gesproken of anderszins. De meeste dieren hebben zulke talen niet. Dieren hebben daarom niet de rechten vanuit Moreel-Agentschap, maar wel die vanuit Respect voor Leven en voelende wezens ook de aanvullende status vanuit Anti-Wreedheid. Hoe meer voelend het dier hoe meer moeite morele agenten moeten doen om ze niet nodeloos te doden of verwonden. Daarnaast is er extra status voor gedomesticeerde dieren omdat ze gehouden worden.⁵⁵

Ze stelt zich vervolgens de vraag of alle mensen vegetariërs moeten worden.

Singer's zienswijze is volgens haar meer respectvol ten aanzien van menselijke behoeftes dan die van Regan, maar ze is te beperkend. Een vegetarisch dieet inclusief dierlijke

---

⁵² Ibid. blz 143: "By making moral obligations contingent upon the agent's possession of specific empathic capacities it appears to excuse persons who lack such capacities from moral obligations. Such persons are, in effect, to be regarded as incapable of moral agency."

⁵³ Ibid. blz 183

⁵⁴ Ibid. blz 167, Warren is weinig specifiek wat deze sterkere morele status inhoudt. Ze stelt: "human-caused extinctions often leave ecosystems permanently devastated – at least on a human time scale. This is one reason for according an enhanced moral status to endangered animals and plants."

⁵⁵ Ibid. blz 224-226

producten is niet verplicht voor mensen met belangrijke behoeftes ten aanzien van voedingswaarde.⁵⁶ Er is epidemiologisch bewijs dat er groepen mensen zijn waarvoor een gezondheidsrisico bestaat als zij zich beperken tot een vegetarisch of veganistisch dieet. Dit geldt voor zuigelingen, kinderen, adolescenten, zwangere of borstvoeding gevende vrouwen, ouderen. Je zou deze mensen een schuldgevoel aanpraten als je ze moreel zou verplichten tot een vegetarisch dieet.⁵⁷ Voor groepen echter waarvoor dit risico niet bestaat en waar voldoende toegang is tot vegetarisch voedsel, zijn er geen belangrijke behoeftes die alleen door het eten van vlees kunnen worden vervuld. Dan volgt een morele verplichting om een vegetarisch dieet te houden uit Anti-Wreedheid.⁵⁸

Dan zijn er nog de extra verplichtingen die gelden voor gedomesticeerde dieren. Als we dieren houden dan hebben we een verantwoordelijkheid voor hun welzijn. We mogen ze niet nodeloos pijn doen of laten lijden. Ook moeten ze genoeg ruimte, gezelschap en afleiding hebben (als dat bij hun soort hoort). Dat volgt allemaal uit Anti-Wreedheid. Het Interspecies principe claimt een sterkere morele status voor dieren in mens-dier gemeenschappen, dit vraagt om deskundig onderzoek en vaststellen van de specifieke behoeftes van dieren.⁵⁹

Toepassing van de morele statusopvatting van Singer op de morele verplichting voor een vegetarisch dieet

Singer eindigt zijn betoog in Practical Ethics met de aanbeveling af te zien van het doden van dieren voor voedsel. Hoewel het op utilistische gronden niet in alle gevallen fout is om dieren te doden maakt het doden van dieren dat we hen als objecten zien die we kunnen gebruiken zoals ons goeddunkt. Hun levens hebben weinig gewicht als ze alleen maar tegen onze behoeftes worden afgewogen. Zolang we dieren op die manier blijven gebruiken is het onmogelijk onze houding ten opzichte van dieren te veranderen zoals ze zouden moeten veranderen.⁶⁰

Bespreking van de morele status van Warren en Singer

Nu volgt een bespreking van de posities van Warren en Singer waarbij ik zal aangeven wat hun sterke punten zijn en waarin ze mijns inziens in hun argumentatie tekort schieten.

Morele status van Singer

Het argument dat vlees lekker is, geeft geen voldoende groot belang om de belangen van dieren te overrulen.

Singer noemt zichzelf een preferentie utilist. Volgens Warren betekent dit dat het nut (geluk in de zin van aanwezigheid van plezier en afwezigheid van lijden) dat utilisten

---

⁵⁶ Ibid. blz 230

⁵⁷ Ibid. blz 233: “some groups of people are more nutritionally at risk on strictly vegetarian (or vegan) diets than others [...] infants, children, adolescents, gestating and lactating woman, some elderly people [...] That nutritional needs differ with stages of life and between the sexes is well documented in the medical and nutritional literature, vegan diets present greater risk than lacto-ovovegetarian diets, but even these latter diets pose risks for some groups.”

⁵⁸ Ibid. blz 231

⁵⁹ Ibid. blz 236: “Experience and carefull observation are needed to learn what members of a particular species need, in order to live well in captivity or domestication.”

⁶⁰ Singer, ‘Practical Ethics’, blz 43

proberen te maximeren bij de preferentie utilist wordt ingevuld als het maximeren van persoonlijke voorkeuren. Deze voorkeur kan bijvoorbeeld bestaan uit eten, drinken en seks. Hiermee wordt het nut door het individu bepaald, naar zijn eigen waarde, in plaats van door een onpersoonlijke evaluatie van hoeveelheid en kwaliteit van zijn plezier en lijden.⁶¹ Volgens deze theorie is het lekker vinden van vlees een legitieme invulling van nut. Singer weerspreekt zijn eigen preferentie utilistische theorie als hij het lekker vinden van vlees als voorkeur kwalitatief van onvoldoende belang vindt. Daarnaast vinden de meeste mensen vlees lekker, slechts 4½ % van de Nederlandse bevolking is vegetariër of veganist. Samen staan zij dus voor een heel groot belang.

Als tegenargument kan worden genoemd: Wat nu als je het prettig vindt om mensen te doden of om pedofiel te zijn? Als de voorkeur/het plezier van de moordenaar of pedofiel opweegt tegen het nadeel van de vermoorde of van het misbruikte kind, dan is het moreel verwerpelijke hiervan moeilijk te verdedigen als alleen van het preferentie utilisme wordt uitgegaan. Maar als je de mensenrechten ondersteunt (wat Singer niet zal doen omdat dat juist speciesistisch is), dan zul je om die reden moeten afzien van moorden of pedofilie. Dit tegenargument gaat dus niet op, het betekent wel dat preferentie utilisme als monistische theorie niet voldoet.

Het gaat mij overigens niet primair om het lekker vinden van vlees, maar om het belang van adequate voeding. Ik verwacht dat er een mechanisme bestaat tussen wat een wezen als aangenaam ervaart en wat goed is voor zijn overleven. Het gaat echter te ver voor deze scriptie om daar verder op in te gaan. Het belang van adequate voeding komt verder bij de morele statusopvatting van Warren aan bod.

Stelling: De mens als omnivoor eet vlees. Dit is een deel van het natuurlijk, evolutionair proces van de mens.

Dit argument zou volgens Singer alleen opgaan als we nog zouden jagen. Maar het gaat niet om het jagen maar om de intrinsieke/biologische eigenschappen van de mens als alleseter. Omdat de mens verantwoording kan dragen voor zijn daden, wat carnivoren niet kunnen, moet hij zich (als enige) volgens Singer bedwingen. Alle wezens mogen naar hun intrinsieke eigenschappen leven: alle herbivoren mogen planten eten, alle carnivoren vlees en alle omnivoren, met uitzondering van de mens, zowel planten als dieren.

Dit komt niet overeenkomst met het anti-speciesisme. Het anti-speciesisme geeft aan dat we in ons handelen onpartijdig moeten zijn tegenover mens en dier; de mens is als morele actor wel in een uitzonderingspositie maar dit heeft geen consequenties voor de mate waarin zijn belang meetelt. Je mag de mens om zijn morele actorschap daarom geen grotere belangen toekennen, maar ook geen grotere belangen ontnemen. Ook de mens mag daarom naar zijn intrinsieke eigenschappen als omnivoor leven.

Dat het alleseter zijn voor de mens een groot belang is wordt aannemelijk gemaakt in een onderzoek van Zweedse paleo-biologen: zij suggereren dat het vleeseten de basis is van het evolutionaire succes van de mens. Dankzij een vleesrijk dieet hoeft de mens haar jong

---

⁶¹ Warren, *Moral Status*, blz 64, 65: "Some prefer eating, drinking, and making love to sophisticated intellectual or creative endeavors [...] the good be determined by their own values, rather than by impersonal evaluations of the quantity and quality of their pleasures and pains."

maar kort te zogen waardoor ze zich sneller kon voortplanten. Daarmee konden ze zich in relatief korte tijd over de aarde verspreiden.⁶²

Naar mijn mening geeft Singer geen adequate argumenten voor deze stelling.

Singer beroept zich op de huidige empirische situatie waarin dieren lijden in de veehouderij.

Singer gaat uit van de huidige empirische situatie waarbij dieren lijden. Ik zie dat anders, maar dit is niet waar het wezenlijk om draait: Singer lijkt ervan uit te gaan dat de huidige situatie ongewijzigd zal voortbestaan en daar ben ik het niet mee eens.

Het is voor mij, net als voor Singer, een uitgangspunt dat we dieren die kunnen lijden niet onnodig pijn mogen doen. Singer stelt dat dat als je weet dat het dier niet heeft geleden het eten van zijn vlees is toegestaan. Maar dat betekent dat ervoor gezorgd moet worden dat dieren niet overmatig lijden, dus een principiële verplichting tot een herinrichting van de veehouderij, niet een principiële verplichting tot een vegetarisch dieet.

We mogen runderen, varkens en schapen niet doden omdat het rationele en zelfbewuste dieren zijn die zichzelf beschouwen als unieke wezens met een verleden en een toekomst. Het is mij niet duidelijk wat Singer hieronder verstaat. Hij geeft dat ook niet aan. Bedoelt hij dat als de hond kwispelend bij de deur gaat staan als zijn baasje de riem pakt, dat hij zichzelf beschouwt als een uniek wezen met een toekomst? Mijns inziens geeft het slechts aan dat de hond verwacht te worden uitgelaten, niet dat hij zichzelf beschouwt als een uniek wezen met een toekomst. Of betekent een idee van zijn toekomst dat de hond een levensplan heeft? Ik heb geen reden om aan te nemen dat dat het geval is.

Vervolgens baseert Singer zijn stelling op een vergelijking met mensen met gelijke mentale vermogens. Omdat we die niet mogen doden, deze dieren ook niet.

Singer zegt hier twee dingen:

1. Mensen met beperkte mentale vermogens mogen we niet doden.
2. Runderen, varkens en schapen zijn dieren met vergelijkbare mentale vermogen als geestelijk gehandicapte mensen.

Conclusie: deze dieren mag je niet doden.

Maar hiervoor moet Singer wel de eerste stelling aantonen. Natuurlijk is het zo dat dit de gangbare overtuiging is. Maar Singer kan dit met zijn principe van gelijke consideratie/afweging van belangen voor alle voelende wezens niet aantonen. Dan wordt er juist geen onderscheid gemaakt: je mag alle voelende wezens doden of juist niet doden. Mensen met beperkte mentale vermogens krijgen geen extra rechten toegekend (dat ze niet mogen worden gedood). Dit recht volgt wel uit het mensenrechten principe en rechten vanuit moreel-agentschap van Warren. Deze principes echter kan de anti-speciesist Singer niet onderschrijven aangezien ze de mens bijzondere rechten toekent. Naar mijn mening is de onderbouwing van deze stelling dan ook zwak.

Singer is bovendien niet consequent in zijn verbod op doden als hij stelt dat je dieren wel mag eten als ze een goed leven hebben gehad en het doden human gebeurt.⁶³

---

⁶² <http://skijpsche.ericoonline.nl/vlees-eten-hielp-de-mens-zich-te-verspreiden-over-de-wereld/> (14-06-2012)
Onderzoek uitgevoerd op Lund universiteit, gepubliceerd in het tijdschrift Plos ONE.

De eindconclusie van Singer is dat we beter kunnen afzien van het doden van dieren voor voedsel om zodoende een goede houding ten opzichte van dieren te kunnen ontwikkelen. Hier stapt Singer af van zijn utilistische theorie zoals hij zelf ook aangeeft. Hij vindt dat we een betere houding tegenover dieren moeten ontwikkelen.

Dit lijkt erop dat we betere mensen moeten worden: een deugden ethisch standpunt. Maar als we dieren diervriendelijk houden en vervolgens humaan slachten dan zien we dieren niet als objecten die we kunnen gebruiken zoals ons goeddunkt. Het doden van dieren is niet vanzelfsprekend in tegenspraak met het hebben van een goede houding ten opzichte van dieren.

Deze eindconclusie van Singer gaat daarom niet op. Hij geeft mijns inziens wel een terechte aanbeveling om dieren diervriendelijk te houden en humaan te doden.

Morele statusopvatting van Warren

Morele status moet door goed geïnformeerde en bedachtzame mensen worden gedeeld en consistent zijn met de common sense moraliteit.

Volgens Warren bestaat er een common sense moraliteit die we als morele agenten delen. Ze ontwikkelt een morele theorie bestaande uit principes welke alleen bruikbaar zal zijn als deze door goed geïnformeerde en bedachtzame mensen wordt gedeeld. Zij geeft niet aan waarop ze deze mening baseert.

Ik deel haar mening niet. Ik zie juist ten aanzien van de verplichting tot een vegetarisch dieet een grote diversiteit aan morele opvattingen.

Vervolgens kwalificeert ze de groep mensen waarvan Noddings aangeeft dat voor hen een vegetarisch dieet niet moreel verplicht is omdat ze een andere affectieve band met dieren hebben (waarmee Noddings niet zegt dat deze mensen dieren niet goed behandelen of willekeurig laten lijden, integendeel⁶⁴), als mensen die onbekwaam zijn voor moreel agentschap.⁶⁵ Toch is Noddings, die dit poneert, een goed geïnformeerd en bedachtzaam mens, een erkende filosoof. Warren verlaat hier dus haar uitgangspunt en lijkt te stellen dat alleen mensen die het met haar eens zijn (dat een vegetarisch dieet moreel verplicht is) de juiste common sense moraliteit bezitten. Als de common sense moraliteit zo door Warren wordt ingevuld dan is het logisch dat haar multi-criterium aanpak tot een verplichting van een vegetarisch dieet komt (want 'andere' opvattingen worden niet meegenomen).

De opmerking "onbekwaam zijn voor moreel agentschap", lijkt te betekenen dat Warren mensen het recht op een eigen mening ten aanzien van een omnivoor of vegetarisch dieet ontzegt. Toch betoogt ze elders als het over het beperken van geboortecijfers gaat dat de

---

⁶³ Warren, *Moral Status*, blz 69: "While it may be morally permissible on Singers theory to eat animals that had reasonably good lives and have been killed humanely."

⁶⁴ Ibid. blz 140-141: "Noddings argues that [...] because our affective responses to animals tend to be personal, and directed towards animals and particular species, the associated moral obligation are also personal and species-specific. [...] Despite the variability of human emotional responses to animals, Noddings says, most human beings are able to 'receive' the pain of animals of a wide range of species. If an animal's pain signals are enough like ours, then we naturally respond to them. [...] We are therefore obliged not to inflict pain upon any animal without good reason. This obligation is not based upon the utilitarian principle, but upon the human capacity for empathic response".

⁶⁵ Ibid. blz 143: "By making moral obligations contingent upon the agent's possession of specific empathic capacities it appears to excuse persons who lack such capacities from moral obligations. Such persons are, in effect, to be regarded as incapable of moral agency."

mensenrechten moeten worden gerespecteerd. Daarom mag je mensen niet tot geboortebeperving dwingen.⁶⁶ Hier stelt Warren niet dat deze mensen “onbekwaam zijn voor moreel agentschap”. Ook voor mensen met een andere affectieve relatie met dieren geldt dat de mensenrechten moeten worden gerespecteerd en is het naar mijn mening respectloos om van deze mensen te stellen dat ze “onbekwaam zijn voor moreel agentschap”.

Warren maakt de fout dat ze overeenstemming nastreeft waar dat niet mogelijk is. Het is niet aan de ethiek, maar aan de politiek om met verschillende opvattingen om te gaan.

Warren wilde een coherent systeem opzetten waarmee onze gedeelde morele overtuigingen worden gerechtvaardigd. Maar als je daarvoor de ‘andere’ meningen diskwalificeert en niet in je methode verwerkt dan is je opzet niet geslaagd.

De meeste mensen kunnen een bevredigend leven leiden zonder dat ze dierlijke producten nuttigen welke op onmenselijke wijze zijn geproduceerd.

‘onmenselijke wijze zijn geproduceerd’

Warren gaat hier uit van de empirische situatie zoals zij die aantreft, zoals Singer ook doet: dierlijke producten worden op onmenselijke wijze geproduceerd. Het is waar dat de manier van produceren moreel acceptabel moet zijn. Ik heb dit al bij Singer behandeld: dit is geen principieel punt om vegetariër te worden, maar wel een reden om de manier van houden permanent te heroverwegen.

‘zonder dat ze dierlijke producten nuttigen’

Over het onderscheid tussen vegetarisme en veganisme.

Warren heeft het in deze uitspraak over dierlijke producten, dus over veganisme. Singer, die ze hiervoor aanhaalt en met wie ze zegt het eens te zijn, heeft het over alleen maar over vlees eten. Warren is hier niet helder over: bij het toepassen van de zeven principes op de vraag of we vegetariër moeten worden heeft ze het weer over vegetarisme en doelt ze niet op veganisten.⁶⁷ Voor de discussie over vegetarisme is het onderscheid tussen vegetarisme en veganisme heel belangrijk want voor lacto-ovo-vegetariërs moeten voor zuivelproducten en eieren ook massaal koeien en kippen worden gehouden en gedood (inclusief mestkalveren/stieren en één-dags haantjes). Bij het toepassen van het Anti-Wreedheids Principe en bij de moreel problematische kwestie of dieren mogen worden gedood is er geen fundamenteel onderscheid of het dier voor een omnivoor of vegetarisch dieet wordt gebruikt. Voor vegetariërs mag het wellicht minder problematisch aanvoelen dat zij alleen dierlijke producten gebruiken, maar als ze zich verdiepen wat dit vegetarisch dieet betekent dan zullen ze toch moeten erkennen dat er wat het lijden en doden van dieren betreft geen principieel onderscheid is tussen een omnivoor of ovo-lacto vegetarisch dieet.

---

⁶⁶ Warren, *Moral Status*, blz 131: “The biosocial theory implies the reduction of human birth rates is a moral imperative. Because human moral rights must be respected, reductions in human birth rates must be achieved by voluntary means.”

⁶⁷ Ibid. blz 231. En ook blz 13 van deze scriptie: “Maar voor groepen waarvoor dit risico niet bestaat en waar voldoende toegang is tot vegetarisch voedsel, zijn er geen belangrijke behoeftes die alleen door het eten van vlees kunnen worden vervuld. Dan geldt een morele verplichting om een vegetarisch dieet te houden. Dit volgt uit het Anti-Wreedheids principe.”

‘De meeste mensen kunnen een bevredigend leven leiden’

Kan een veganistisch dieet de nutritionele behoefte dekken?

Ook hier maakt het veel uit of het over een veganistisch of vegetarisch dieet gaat. Bij een vegetarisch dieet zijn dierlijke producten volop beschikbaar en zal de nutritionele behoefte behoorlijk gedekt kunnen worden (met beperkte toevoegingen van ijzer en vitamine B-12). Anders is het bij een veganistisch dieet. Warren verwijst hiervoor naar uitgebreid epidemiologisch onderzoek. Helaas maakt ze ook hier weer geen onderscheid naar een veganistisch of vegetarisch dieet. Warren erkent dat er grote groepen mensen zijn voor wie een vegetarisch/veganistisch dieet niet verantwoord is. Ook deskundigen verschillen van mening of het voor gezonde mannen en vrouwen (niet zwanger of borstvoeding gevend) in de middenleeftijd van 20 tot circa 50 jaar op langere duur voldoende is, bij de andere groepen is er volgens hen sprake van evidente schade. We weten niet alles over voeding daarom worden voedingsadviezen over de tijd ook aangepast. Belangrijk hierin is ook het vermogen van veganisten om een voldoende gevarieerd en afgewogen dieet samen te stellen.

Warren kan niet aantonen dat een veganistisch dieet voor bepaalde groepen op langere termijn de nutritionele behoefte dekt. Zolang hier geen duidelijkheid over bestaat is het te prematuur om te stellen dat de meeste mensen een bevredigend leven kunnen leiden op een veganistisch dieet.

Maar ook als die gezonde leeftijds-middengroep afziet van dierlijke producten dan zul je dieren moeten blijven houden voor de andere categorieën mensen. Het opzetten van een acceptabele veehouderij is daarmee noodzakelijk en een beter alternatief.

Het onuitgesproken sociale contract tussen mensen en dieren

Volgens Warren veroorzaakt de intensieve veehouderij veel lijden en worden de dieren sterk in het uitoefenen van hun natuurlijk gedrag beperkt.⁶⁸ Ze stelt: Als we dieren houden dan hebben we een verantwoordelijkheid voor hun welzijn. We mogen ze niet nodeloos pijn doen of laten lijden. Ook moeten ze genoeg ruimte, gezelschap en afleiding hebben (als dat bij hun soort hoort). Dat volgt allemaal uit het Anti-Wreedheids principe. Ook stelt ze dat het vraagt om deskundig onderzoek en observatie naar de specifieke behoeftes van dieren.⁶⁹

Warren heeft hier naar mijn mening een sterk punt. Dit is precies waar het om gaat. De veehouderij is niet meer zoals het een decennium geleden was, het sociale contract moet daarom worden onderhouden/aangepast. Hoe kom je tot een goede, vernieuwde, invulling van het sociale contract. Ik werk dit verder uit in het volgende hoofdstuk.

De ‘Life As Is’ View

In dit hoofdstuk zal ik verder gaan met het sociaal contract waaraan Warren refereerde. Daarbij wil ik het dier plaatsen in het geheel van het leven op aarde: ‘Life’. De focus komt daarbij niet alleen op het dier, zoals Warren en Singer volgens mij teveel doen, maar op het leven van mens en dier binnen het geheel van alle levende organismen. Een theorie die geen rekening houdt met ‘Life as is’ is naar mijn idee onrealistisch en onuitvoerbaar.

---

⁶⁸ Ibid. blz 129-130

⁶⁹ Ibid. blz 234-236 en blz 13 van deze scriptie

Life as is

Life as is zie ik in morfologische zin als de som van alle dieren en planten; alle rijken; het hele systeem van Linneaus. In procesmatige zin als het ontstaan, in stand houden, ontplooiën, zich vernieuwen en verdwijnen ((uit-)sterven) van individuen en soorten; het dynamische proces zoals Darwin dat beschrijft.

Leven is voortplanten, dus nakomelingen krijgen en deze grootbrengen. Om een soort in stand te houden, moeten er evenveel nakomelingen in leven blijven als er ouders zijn.

Daarvoor bestaan globaal twee strategieën: Veel nakomelingen produceren waarbij er maar twee tot volwassenheid komen (en zich weer voortplanten), of maar enkele nakomelingen produceren die met een grote kans de volwassenheid halen. De ('voortijdige') dood is een onlosmakelijk onderdeel van het leven; zeker bij de eerste strategie. Leven en sterven gaan vaak met veel lijden gepaard: door ziekte en uitputting is het langdurig proces. Leven is eten en gegeten worden; de struggle for life.

Leven is ook het in stand houden en doorontwikkelen van de soort. Als een soort het goed doet zullen andere soorten in het gedrang komen.

Ook de mens is een succesvolle soort, die andere soorten verdringt en weer andere soorten heeft gedomesticeerd voor eigen voordeel. Het gaat in het leven om eigenbelang, een eigenschap die een soort moet bezitten om te kunnen overleven.

Daarnaast is de mens echter ook een soort waarvan de individuen over redelijkheid beschikken. De mens is in staat het belang van andere individuen/wezens in te zien en daar rekening mee te houden.

Het sociaal contract tussen mens en gehouden dieren

Hoe moet de mens het sociaal contract invullen waaronder landbouwhuisdieren samen met de mens in de veehouderij leven? Hiervoor moeten de belangen van dieren worden meegewogen, maar niet in gelijke mate aan die van de mens, zoals Singer graag zou zien, dit zou in tegenspraak zijn met *Life as is*. De redelijkheid van de mens gaat niet zover dat het bereid zou zijn zijn belang in dierlijke producten op te geven. Het belang van het dier moet in voldoende mate worden meegewogen, zijn welzijn moet voldoende zijn gewaarborgd.

Hoe kan dat worden gerealiseerd? Dieren lijden niet aan de dood, maar aan het leven. Het accent moet liggen op een goed leven en een latere, niet voortijdige, maar wel snelle dood. Als gedomesticeerde dieren deze aanzienlijke verbetering wordt geboden in vergelijking tot een leven als niet-gehouden/'vrij' dier (met een bijna zekere vroege, ellendige dood), dan denk ik dat het gedomesticeerde dier een goede deal heeft gesloten. Het gaat te ver voor deze scriptie om alle afwegingen van deze deal uitgebreid te overwegen.

Om het welzijn te bepalen is het noodzakelijk te weten wat welzijn is. Er zijn veel definities van dierenwelzijn. Een van de funderende werd geformuleerd door de Brambell Committee. Deze definieerde welzijn als: "a wide term, which embraces both physical and mental wellbeing of animals. Any evaluation of parameters with respect to wellbeing must be concerned with the feelings those animals are experiencing."⁷⁰ Een andere definitie is van Albert Lorz als commentaar op de Duitse Dierenbeschermingswet. Deze definitie vertaald uit het Duits luidt: "Welzijn is leven in harmonie met zichzelf en zijn omgeving. In zowel fysieke als mentale zin."⁷¹ Deze definitie is niet absoluut, er zijn verschillende

---

⁷⁰ Brambell, 1965

⁷¹ Lorz, 1973

gradaties van welzijn mogelijk. Maar dat is juist in een samenleving waar verschillende opvattingen over het gewenste welzijnsniveau heersen een vereiste.

Wil je een dier voldoende welzijn bieden, dan zal het dier tijdens zijn leven aan zijn normale behoeftes moeten kunnen voldoen. Behoeftes volgen uit zijn fysieke en mentale eigenschappen en zijn per diersoort verschillend. Wat deze zijn zal, zoals Warren ook al aangaf, door deskundigen via onderzoek en observatie moeten worden vastgesteld. Vervolgens moet worden bepaald wat de effecten van de verschillende elementen binnen een houderijsysteem bijdragen of afdoen aan het welzijn.

Op basis daarvan kan door de politiek (dat zijn we met elkaar) een keuze worden gemaakt hoeveel welzijn we voor landbouwhuisdieren noodzakelijk vinden. Foer, die zijn hond meer toestaat dan menig een van ons zal waarschijnlijk voor het maximale gaan.⁷² Maar onder mensen die Noddings op het oog heeft als ze spreekt van mensen met verschillende affectieve relaties met dieren, zullen er zijn die voor minder welzijn kiezen. In de huidige politieke constellatie komt dit neer op het stellen van de minimum eisen vanuit wetgeving waaraan de veehouderij moet voldoen en extra welzijn op basis van vrijwilligheid en gegarandeerde productspecificaties. De ethiek heeft in dit proces ook een belangrijke rol: zij moet de argumenten aandragen waarom dieren een bepaalde status bezitten en wat dit voor het houden van de dieren voor consequenties heeft. Door haar invloed op de publieke opinie heeft ze invloed op het politieke besluitvormingsproces en beleid.

Op deze manier kunnen we komen tot een hernieuwd sociaal contract waarbij het dier in voldoende mate van welzijn kan leven.

Het is een verplichting van de mens om de veehouderij zo in te richten. Als dit wordt gerealiseerd dan bestaat er volgens mij geen verplichting voor de mens om zich te onthouden van zijn deel van het sociaal contract, dit is dat hij gerechtigd is dieren te houden en te doden voor zijn belang; ook voor het leveren van voedsel.

Conclusie

Ik heb in deze scriptie de morele status van dieren beschreven zoals deze door Singer en Warren wordt ingevuld en vervolgens aangegeven met welke argumenten zij, uitgaande van deze status, de morele verplichting voor een vegetarisch dieet verdedigen.

Singer hanteert het voelend vermogen als uitgangspunt voor morele status en voor het afleiden van morele claims het gelijke afwegen van belangen van alle voelende wezens. Het argument dat vlees lekker is, is volgens hem geen voldoende belang in het afwegingsproces. Het feit dat de mens omnivoor is zou alleen opgaan als de mens nog steeds zou jagen voor zijn voedsel. Volgens Singer mogen we zoogdieren niet doden omdat

---

⁷² Jonathan Safran Foer, *Dieren Eten*,

Blz 31” George is geen karakterloos wezen dat alleen genegenheid wil geven en ontvangen. In de praktijk is ze een groot deel van de tijd een enorme lastpak. Ze heeft een onbedwingbare neiging om ‘paardje te rijden’ voor de ogen van ons bezoek, ze vernielt de speeltjes van mijn zoon, wil met monomane bezetenheid eekhoorns uitroeien, weet zich geraffineerd te posteren tussen de camera en het onderwerp van elke foto die in haar buurt wordt gemaakt, stort zich op skateboarders en chassidische joden, zet menstruerende vrouwen voor schut [...] graaft pas gepote plantjes uit, krabt aan nieuwe meubels, likt aan eten dat op het punt staat geserveerd te worden en neemt af en toe wraak door in huis te poepen.”

we ook mensen met dezelfde mentale vermogens als deze dieren niet mogen doden. Ook zouden we door het eten van vlees onze verkeerde houding ten opzichte van dieren handhaven. Van al deze argumenten heb ik proberen aan te geven dat Singer ze mijns inziens onvoldoende onderbouwd. Wat Singer terecht stelt is dat de veehouderij niet de oorzaak mag zijn van overmatig lijden van dieren. Ik heb aangegeven dat dit leidt tot de verplichting de veehouderij te herinrichten, niet tot een verplichting een vegetarisch dieet te volgen.

Warren ontwikkelt een morele theorie bestaande uit zeven verschillende, gerelateerde principes welke aangeven naar welke entiteiten we verplichtingen hebben en wat deze verplichtingen zijn. Met deze theorie wil ze onze gedeelde morele overtuigingen rechtvaardigen. Ik heb proberen aan te tonen dat ze maar ten dele in haar opzet slaagt omdat ze 'afwijkende' morele opvattingen binnen de samenleving negeert. Volgens Warren hebben veel mensen geen vlees of dierlijke producten nodig voor hun voortbestaan. Ik heb aangetoond dat de discussie over vegetarisme zuiverder moet worden gevoerd; gaat het over vegetarisme of over veganisme? De argumenten van lijden van dieren die tegen een omnivoor dieet worden gebruikt gelden ook bij een ovo-lacto dieet. De discussie zou moeten gaan over de vraag of een veganistisch dieet de behoefte van de mens in voldoende mate dekt. Voedingsdeskundigen zijn het over eens dat een veganistisch dieet de nutritionele behoefte van bepaalde groepen mensen onvoldoende dekt, of dit ook voor de andere groepen het geval is verschillen ze van mening. Warren kan dit punt daarom onvoldoende onderbouwen.

Een sterk punt van Warren is het onuitgesproken sociale contract dat bestaat tussen mens en dier in de veehouderij. Als de huidige vormen van houden tot lijden van dieren leidt dan is volgens haar dit contract geschonden. Ik heb aangegeven dat dit geen reden is om vegetariër/veganist te worden maar een reden om onderhoud op dit contract te plegen.

Als laatste heb ik de 'Life As Is' View beschreven waarbij ik eerst 'life as is' beschrijf en vervolgens het sociaal contract tussen mens en dier uitwerk rekening houdend met deze 'life as is'. Mens en dier krijgen hierbij hun plaats binnen het geheel van het 'leven'. Binnen deze view is de status van het dier afgeleid uit zijn fysieke en mentale eigenschappen. Het dier moet, bij het leven, voldoende welzijn worden geboden. Doden gebeurt snel en niet ontijdig. Dit alles binnen de grenzen van de samenleving, hoever deze bereid is te gaan. Doordat het dier binnen dit contract voldoende welzijn wordt geboden mag de mens vervolgens zijn deel van de deal opeisen. Het volgen door de mens van een omnivoor dieet is dan moreel gezien geen problematische zaak.

Literatuur

- Brambell, F.W.R., *Report of the technical committee to enquire into the welfare of livestock kept under intensive husbandry conditions*, London; HMSO, 1965
- Foer, Jonathan Safran, *Dieren Eten*, oorspronkelijke titel *Eating Animals* vertaald door Otto Biersma en Onno Voorhoeve, Amsterdam: Ambo, 2009
- Lorz, A., *Tierschutzgesetz, kommentar*. München: Verlag C.H. Beck, 1973, blz. 70.

- Singer, Peter, 'Practical Ethics' in *The Animal Ethics Reader*, eds. Susan J. Armstrong en Richard G. Botzler, New York: Routledge, 2003, blz. 33-44
- Warren, Mary Anne, *Moral Status, Obligations to Persons and Other Living Things*, Oxford: Oxford University Press, 1997